

Barbara Witkowska*

Agnieszka Czekaj-Zastawny, Marcin M. Przybyła, *Modlniczka 2, powiat krakowski, cmentarzysko kultury ceramiki wstęgowej rytej i osady neolityczne z analizami specjalistycznymi Damiana Stefańskiego; Anity Szczepanek i Joanny Trąbskiej (=Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce). Kraków 2012, 318 stron, 70 rycin, 94 tablice oraz 1 mapa*

W ramach kolejnego tomu serii wydawniczej „Via Archaeologica”, powstałej na potrzeby publikacji materiałów będących efektem prac Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad, ukazał się kolejny tom dotyczący młodszej epoki kamienia. Jest to równocześnie pierwsza część monografii wielokulturowego stanowiska 2 w Modlniczce, którego chronologia sięga do wczesnego średniowiecza.

Opisywany tom składa się z dwunastu rozdziałów uzupełnionych analizami specjalistycznymi. We wstępie otrzymujemy podstawowe informacje na temat topografii stanowiska, metodyki badań oraz założeń dotyczących samego opracowania. Konsekwentne stosowanie jednolitego układu tekstu i ilustracji sprawia, iż praca ma bardzo przejrzystą konstrukcję, ułatwiającą śledzenie wywodów autorów oraz wyszukiwanie materiałów źródłowych.

Właściwe opracowanie rozpoczyna rozdział poświęcony kulturze ceramiki wstęgowej rytej (dalej KCWR), która jest najliczniej reprezentowaną na stanowisku jednostką neolityczną. Łączyć z nią można 58 obiektów oraz prawie tysiąc zabytków ruchomych. Ich analizę rozdzielono na dwie części poświęcone źródłom osadowym i sepulkralnym, co jest tym bardziej uzasadnione, iż materiały te wykazują nie tylko zróżnicowanie funkcjonalne, ale i chronologiczne. Obiekty osadowe stanowią uzupełnienie skąpej bazy źródłowej fazy zofińskiej KCWR. Niewątpliwie większy walor poznawczy mają obiekty grobowe z fazy nutowej; zarówno ze względu na rzadkość ich występowania na ziemiach polskich, jak i ciałopalną formę wszystkich 39 odkrytych tu obiektów. Opis cmentarzyska uzupełniono

zestawieniami kartograficznymi wpisującymi stanowisko w Modlniczce w szerszy kontekst i podkreślającymi jego wyjątkowy charakter wynikający z braku pochówków szkieletowych.

Stosując konsekwentnie zasadę oddzielnego opisu materiałów różnych jednostek kulturowych rozdział III poświęcono pojedynczemu obiektowi kultury malickiej. Ustalono jego chronologię i podkreślono epizodyczny charakter obecności na stanowisku. Podobną wymowę mają rozdziały VIII-IX i XI, w których opisano pozostałości słabo reprezentowanych na stanowisku kultury pucharów lejowatych, ceramiki sznurowej oraz mierzanowickiej; przy czym za najbardziej wartościowe uznać należy źródła przedostatniej jednostki ze względu na wystąpienie w nich ceramiki osadowej.

Rozdział IV zawiera opracowanie zabytków grupy pleszowsko-modlnickiej, z którą łączyć można 13 obiektów oraz 948 fragmentów ceramiki. Zostały one opisane według schematu zbliżonego do źródeł KCWR, obejmującego charakterystykę technologii, typologii i ornamentyki naczyń z zastosowaniem podstawowych zestawień statystycznych. Ze względu na duże rozdrobnienie materiałów oraz brak w nim cech dystyngtywnych dla poszczególnych faz niemożliwe było przeprowadzenie szerszej analizy. Na uwagę zasługuje fragment figurki antropomorficznej, dla której przytoczono liczne analogie z kręgu lendzielsko-polgarskiego, w tym terenów zakarpaccich.

Kolejnym ugrupowaniem tego cyklu kulturowego, obecnym na stanowisku w Modlniczce, jest grupa Wyciąże-Złotniki. Reprezentowana jest ona przez 334 fragmenty ceramiki, zabytki krzemienne oraz 10

* Instytut Wschodni, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. 28 Czerwca 1956 r. nr 198, 61-486 Poznań, e-mail: barbara.witkowska@uj.edu.pl

obiektów, w tym grób, którego sugestywna, trójwymiarowa rekonstrukcja wzbogaca materiał ilustracyjny rozdziału V. Omówiono w nim wyłącznie wyroby gliniane, wśród których nie brakuje dobrych datowników w postaci uch typu *Scheibenhenkel*. Z analizy wyłączono natomiast niezwykle interesujące materiały, pochodzące z depozytu pól surowca krzemienno-żelaznego. Zabytki te zostały jednak przedstawione w części katalogowej pracy, a ich publikacja wraz z całością inwentarzy krzemienno-żelaznych ze stanowiska przewidziana jest jako osobne wydawnictwo (Trela-Kieferling, *Zając w druku*).

Na mapie przedstawiającej stanowiska grupy Wyciąże-Złotniki pojawiają się również punkty osadnicze kultury lubelsko-wołyńskiej, zapowiadając niejako następny rozdział i ilustrując bliskość terytorialną obu jednostek, która ze względu na zazębianie się ich ram chronologicznych implikuje pewne problemy natury taksonomicznej. Trudności z jednoznaczną klasyfikacją kulturową materiałów obu jednostek sygnalizują również autorzy opracowania stanowiska w Modlniczce, na którym odkryto 2 obiekty nieruchome oraz 225 fragmentów ceramiki kultury lubelsko-wołyńskiej. Poszerzają one nieznacznie bazę źródłową jednostki, ale przede wszystkim zachodnią granicę jej zasięgu, która wkracza niniejszym na terytorium innych jednostek cyklu lendzielsko-pogarskiego. Mimo małej liczby materiałów kultury lubelsko-wołyńskiej odkrytych na stanowisku w Modlniczce, sam fakt identyfikacji jej zabytków wśród pozostałości osadnictwa współczesnych jej grup jest niezwykle wartościowy i stanowić powinien punkt wyjścia do rozważań nad charakterem ich wzajemnych relacji. Wraz z wcześniejszymi publikacjami z badań autostradowych stanowisko w Modlniczce ma szansę przyczynić się do ożywienia dyskusji nad złożonością sytuacji kulturowej w Małopolsce około połowy III tysiąclecia BC.

Obrazem pewnych ograniczeń źródłowych, jakie wynikają z opisanych powyżej uwarunkowań, jest niemożność jednoznacznej klasyfikacji aż 2322 fragmentów ceramiki określonej ogólnie jako przynależnej do cyklu lendzielsko-pogarskiego. Znajdują się wśród nich fragmenty charakterystyczne, takie jak wylewy naczyń, uchwyty i partie przydenne, pozwalające identyfikować formę naczynia, jednak nie jego przynależność kulturową. Opisane zostały one szczegółowo wraz z licznymi analogiami, nie rozstrzygającymi jednak o ich proveniencji. Autorzy podkreślają tym samym jednoznacznie uniwersalność tych form w obrębie całego neolitu naddunajskiego.

Kolejnym zabytkiem, którego klasyfikacja kulturowa pozostaje nieokreślona jest opisana w rozdziale

X siekiera miedziana. Poświęcony jej tekst zawiera analizę chemiczną stopu surowca, który jednak nie umożliwia identyfikacji miejsca pochodzenia zabytku. Rozstrzygnięć co do genezy i przynależności taksonomicznej wyrobu nie ułatwiają również szerokie ramy chronologiczne siekier typu *Altheim*, do którego zaliczyli zabytek autorzy.

Zgodnie ze standardami przyjętymi przez wydawnictwo „Via Archaeologica”, tom uzupełniono obszernym anglojęzycznym streszczeniem poszczególnych rozdziałów. W podpisy w tym języku zaopatrzone są również ryciny, tablice i zestawienia tabelaryczne w tekście podstawowym. Zabiegu tego nie zastosowano jednak wobec analiz specjalistycznych publikowanych jedynie w języku polskim.

Pierwsza z nich, autorstwa Damiana Stefańskiego, dotyczy wyników badań traseologicznych narzędzi kamiennych KCWR. Niestety udało się je przeprowadzić jedynie dla dwóch zabytków, nie pochodzących jednak z zespołów zwartych. Materiały lityczne pochodzące z obiektów sepulkralnych były bowiem w większości przepalone. W przypadku analizowanych egzemplarzy autor poprzestał w zasadzie na konstatacji obecności śladów ich użytkowania.

Tekst Anity Szczepanek, dostarcza nam danych na temat struktury antropologicznej cmentarzyska KCWR. Przedstawiono je w formie obszernej tabeli. Również w przypadku kości ludzkich stan zachowania materiałów, wynikający zarówno z zastosowanego obrządku pogrzebowego oraz czynników postdepozycyjnych, uniemożliwił pozyskanie kompletnej informacji. Płeć udało się ustalić jedynie dla 16 osobników. Wyniki analiz dotyczących wieku uwiarygadnia zestawienie ich z danymi pochodzącymi z innych cmentarzysk ciałopalnych KCWR. Potwierdzają one, iż w grobach tego typu pochowani byli w większości osobnicy dorośli. Dla 14 z nich udało się ustalić przedziały wiekowe. W dwóch grobach zidentyfikowano szczątki osobników młodocianych. Ważnym rezultatem badań jest ustalenie, iż groby ciałopalne z Modlniczki, również te zawierające szczątki dziecięce, były pochówkami jednostkowymi.

Aneks pióra Joanny Trąbskiej uwzględnia artefakty kamienne wszystkich jednostek archeologicznych odnotowanych na stanowisku w Modlniczce. Wykonane przez autorkę badania miały na celu ustalenie proveniencji użytych surowców oraz określenie charakteru znajdujących się na nich przebarwień. Informacje te, mimo pojawiających się w nich specjalistycznych określeń, podane są w sposób klarowny, pozwalający na wykorzystanie wyników analiz do studiów archeologicznych. Razić mogą natomiast zamieszczone w tekście

fotografie zabytków. Pozbawione są one skali oraz skontrastowanego tła. Nie jest to jednak poważny mankament, gdyż materiały te są zilustrowane w pełni profesjonalnie w katalogowej części wydawnictwa.

Ogólnie stronę edytorską opisywanego tomu należy ocenić pozytywnie. W publikacji przyjęto zestandaryzowany sposób opisu i prezentacji obiektów i materiałów ruchomych, co w rezultacie daje nam przejrzysty katalog źródeł. Uwagę zwracają zwłaszcza bardzo staranne rysunki materiałów krzemiennych, w tym składanek półsurowca z depozytu grupy Wyciąże-Złotniki. Ciekawym zabiegiem jest umieszczenie na tablicach prezentujących materiały ceramiczne schematycznych rysunków naczyń. Pozwala to łatwiej identyfikować formy zachowane fragmentarycznie. Zastrzeżenia natomiast budzi forma ilustrowania wypełnisk jam. Sugeruje ona bowiem, iż granice nawarstwień były dobrze widoczne w terenie. Tymczasem już we wstępie tomu pojawia się informacja, iż obiekty nieruchome były na stanowisku słabo czytelne (s. 9). Podobne wrażenie można odnieść oglądając pojawiające się w tekście fotografie terenowe (np. ryc. 17). Przyjęty w wydawnictwie, uproszczony sposób ilustracji sprawdziłby się niewątpliwie w przypadku klasycznego stanowiska lessowego, tutaj jednak wprowadza pewną dezinformację.

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku załączonej do książki mapy stanowiska. Zastosowano na niej kolorowy podkład hipsometryczny. Zapewne miał on podkreślić zależności zachodzące pomiędzy osadnictwem pradziejowym a ukształtowaniem terenu, sprawił jednak, iż mapa staje się słabo czytelna. Ponadto przyjęta skala kolorystyczna powoduje mylne wrażenie znacznych deniwelacji terenowych, podczas gdy wynoszą one zaledwie 5 metrów. Lepiej sprawdziłyby się tutaj tradycyjne poziomicę.

Uwagi te nie umniejszają wartości merytorycznej opisywanej publikacji, którą należy docenić jako niezwykle usystematyzowaną prezentację źródeł na szerokim tle porównawczym. O jej walorach poznawczych decyduje sama lokalizacja stanowiska w Modlniczce, położonego poza klasyczną ekumeną osadniczą, pozwalająca nam poszerzyć wiedzę na temat modeli osadniczych ludności prehistorycznej egzystującej niegdyś w Małopolsce.

Bibliografia

- Trela-Kieferling E., Zajac M. w druku. Analiza zabytków krzemiennych ze stanowiska 2 w Modlniczce, pow. krakowski (= *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*). Kraków.